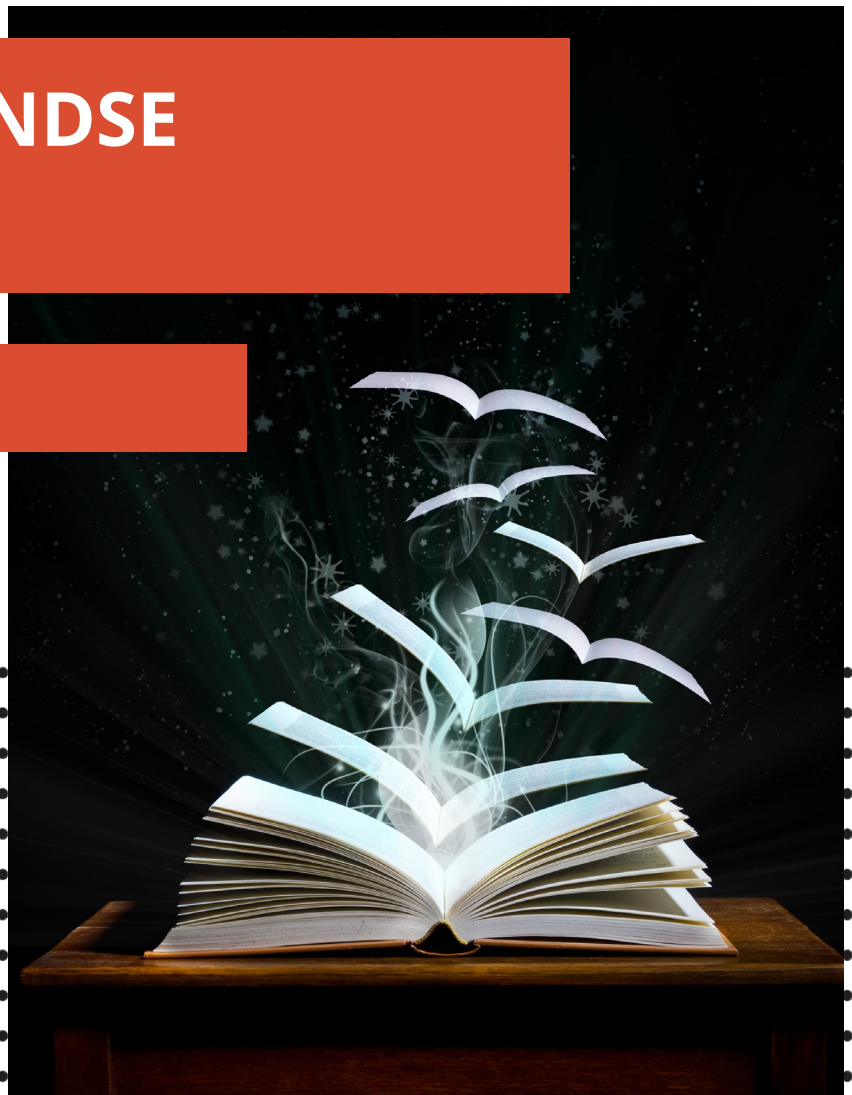

DOSSIER VOOR LEESGROEPEN EN LEZERS

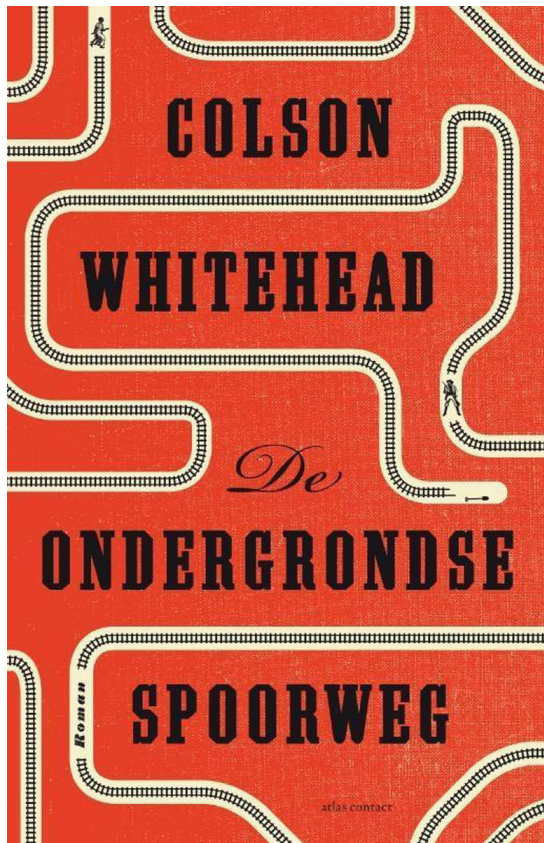
Lina De Greve
Masterstudent in de rechten

DE ONDERGRONDSE SPOORWEG

Colson Whitehead

Opzet

De bedoeling van de reeks waar dit dossier deel van uitmaakt, is leesgroepbegeleiders in Vlaanderen en Nederland hulpmiddelen aan te reiken voor de voorbereiding van leesgroepbijeenkomsten. Elk dossier is gewijd aan een belangwekkend literair werk waarin mensenrechtenthema's een prominente rol spelen. Het biedt achtergrond bij de auteur, de specifieke mensenrechtenthematiek die in het werk aan bod komt, en de literaire verwerking ervan. Op die manier wil het UGent Human Rights Research Network leesgroepbegeleiders op weg helpen om met literatuur over mensenrechten aan de slag te gaan.

Alle dossiers kunnen gratis worden gedownload in PDF-formaat op <https://hrrn.ugent.be/impact-projects/literatuur-en-mensenrechten/>.

Feedback gericht aan de initiatiefnemers van dit project, Prof. Eva Brems (eva.brems@ugent.be), Prof. Stef Craps (stef.craps@ugent.be), Dr. Brigitte Herremans (brigitte.herremans@ugent.be) en Prof. Kornee van der Haven (cornelis.vanderhaven@ugent.be) is welkom.

Het literaire spoor van Colson Whitehead

Architect van verhalen en geschiedenis

Colson Whitehead is een Afro-Amerikaanse auteur, geboren en opgegroeid in Manhattan, New York. Hij is gekend voor zijn veelzijdige en innovatieve verkenning van verschillende genres en onderwerpen. Zijn werk behandelt vaak sociale thema's zoals racisme en politiek, binnen het kader van literaire fictie. *De ondergrondse spoorweg*, gepubliceerd in 2016, is een van zijn meest geprezen werken. Deze historische fictieroman leverde hem in 2016 de grootste literaire prijs van Amerika op: The National Book Award for Fiction. Daarnaast won hij voor datzelfde boek in 2017 de Pulitzer Prize for Fiction.

Met *De ondergrondse spoorweg* creëert Whitehead een alternatieve geschiedenis van de 19e-eeuwse slavernij in Amerika. Hij geeft een letterlijke interpretatie aan de metafoer van de ondergrondse spoorweg, die staat voor het hele netwerk van personen en onderduikadressen die tot slaaf gemaakt¹ hielpen vluchten van de plantages in het zuiden naar het veiligere noorden. Door feiten met fictie te combineren maakt Whitehead het mogelijk om zware thema's op een toegankelijke en meeslepende manier te presenteren. Het is niet de eerste keer dat Colson Whitehead aan de hand van deze unieke combinatie een verhaal brengt. In zijn debuutroman *De intuitionist* (1999) deed hij iets gelijkaardig. Daarin behandelde hij de notie van 'racial uplift'² in een verhaal over liften.

Foto: Russell Hart / Alamy

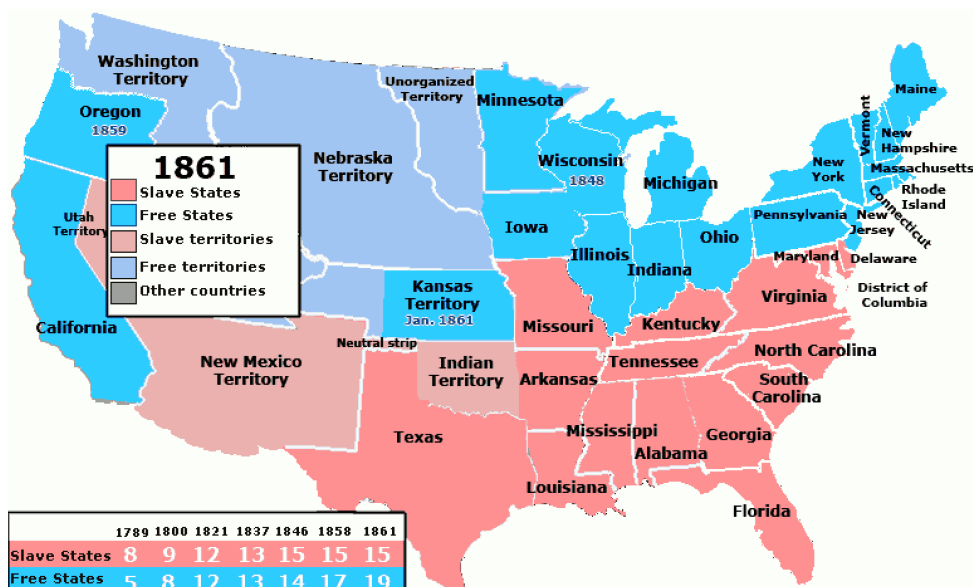
¹ Infra 2.3. Taal doet ertoe

² Een term uit de Afro-Amerikaanse gemeenschap die goed opgeleide Afro-Amerikanen aanspoort om verantwoordelijkheid te nemen en een leidende rol te spelen in het vooruithelpen van hun 'ras', oftewel het verbeteren van hun sociale, economische en culturele positie.

Het 19e-eeuwse Amerika

De negentiende eeuw markeert een duistere periode in de geschiedenis van de Verenigde Staten, gekenmerkt door de institutionele praktijk van slavernij. De katoenplantages in de zuidelijke staten vormden de ruggengraat van de Amerikaanse economie. Deze plantages waren echter gebouwd op de systematische uitbuiting van miljoenen tot slaaf gemaakte mensen. Slavernij ging gepaard met geweld, de ontwrichting van families en de vernietiging van culturele banden. De trans-Atlantische slavenhandel, waarbij Europese handelaren tot slaaf gemaakte mensen verhandelden van Afrika naar Amerika, speelde een sleutelrol in de exponentiële groei van slavernij. Deze handel bereikte zijn hoogtepunt in de 18e en de eerste helft van de 19e eeuw. Gedurende de gehele periode van de trans-Atlantische slavenhandel (1525-1867) werden naar schatting 12 miljoen Afrikaanse burgers vervoerd. Slechts ongeveer 85% kwam levend aan. De grootste aantallen gingen naar Brazilië (40%) en de Caraïben (40%), terwijl circa 5% in de Verenigde Staten terecht kwam. Tijdens deze periode werkten er naar schatting 4 miljoen tot slaaf gemaakten op de zuidelijke plantages.

Gedurende de 19e eeuw ontstonden abolitionistische bewegingen die zich, vaak vanuit morele en religieuze overtuigingen, verzetten tegen de praktijk van slavernij. Zij organiseerden publieke campagnes, politieke lobby's en hielpen tot slaaf gemaakten te ontsnappen via netwerken gekend onder de benaming 'de ondergrondse spoorweg'. Deze beweging vond vooral steun in de industriële noordelijke staten, waar de economie meer op industrie en handel was gericht, in tegenstelling tot het agrarische zuiden dat sterk afhankelijk was van slavenarbeid. De spanningen over slavernij tussen noord en zuid leidden tot de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865), waarna de overwinning van de noordelijke staten heeft geleid tot de toevoeging van het Dertiende Amendement aan de grondwet, dat de slavernij officieel afschafte.

Figuur 1 toont aan wanneer de Amerikaanse territoria en staten de slavernij verbieden en toestaan.

Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Slavernij_in_de_Verenigde_Staten

Taal doet ertoe

Taal speelt een cruciale rol in erkenning en herstel, omdat bewust woordgebruik bijdraagt aan historisch besef en respect voor de slachtoffers en hun nakomelingen. De term ‘tot slaaf gemaakten’ is passender dan ‘slaven’, omdat hij de nadruk legt op het onrecht dat mensen is aangedaan. De term maakt expliciet dat het gaat om een opgelegde status, niet om een vrijwillige of inherente eigenschap. Slaven suggereert daarentegen eerder dat het een identiteit is. Deze verschuiving past in een bredere tendens van kritisch reflecteren op hoe taal onze perceptie van geschiedenis beïnvloedt. Zo spreekt men bijvoorbeeld ook niet meer van ‘slavenhouders’ als ‘meesters’, omdat dat de machtsdynamiek normaliseert.

Op dezelfde manier wordt het gebruik van het ‘n-woord’ vandaag de dag steeds vaker afgekeurd, omdat het onlosmakelijk verbonden is met een geschiedenis van raciale onderdrukking. Het was de term die slavenhouders gebruikten ten aanzien van tot slaaf gemaakten. Ook na de afschaffing van de slavernij bleef het woord voortleven in segregatiewetten, racistische propaganda en alledaags taalgebruik, als een middel om Afro-Amerikaanse gemeenschappen te kleineren en te marginaliseren. In principe geldt iets gelijkaardigs voor de term ‘blanken’, al is de problematiek rond dat woord minder bekend. Ook deze term draagt historische connotaties met zich mee die teruggrijpen op koloniale denkbeelden en rassentheorieën, waarin witheid als norm en superieur werd voorgesteld. De voorkeur gaat daarom uit naar de term ‘witte mensen’ die neutraler is.

Mensenrechten en de werkelijkheid van slavernij in ‘De ondergrondse spoorweg’

Door de vele verschillende locaties in *De ondergrondse spoorweg* schetst Whitehead een veelzijdig beeld van de mensenrechtenschendingen tijdens de slavernij. In elke staat wordt Cora opnieuw geconfronteerd met dezelfde of nieuwe vormen van onderdrukking. Deze weerspiegelen de uiteenlopende manieren waarop miljoenen tot slaaf gemaakten in de 19e eeuw werden onderworpen aan gruwelijke mensenrechtenschendingen, zowel op als buiten de plantages. Tot slaaf gemaakten werden gedwongen tot zware handenarbeid, vaak in combinatie met fysiek, emotioneel en seksueel geweld. De drijfveren achter deze behandeling waren steeds dezelfde: onderdrukking en ontmenselijking. Dit diende om hen moedeloos te maken en hun verzet te breken. Bovendien zagen slavenhouders dit als een rechtvaardiging voor hun wrede praktijken.

Slavernij is een zonde wanneer blanken onder het juk gebracht worden, maar niet wanneer het Afrikanen betreft. Alle mensen zijn gelijk geschapen, tenzij we besluiten dat je geen mens bent. (p. 209)

Strikt genomen betekent slavernij dat een persoon de totale controle heeft over een ander, met als doel economische exploitatie. Slavernij en slavenhandel in welke vorm dan ook zijn verboden volgens internationale mensenrechtennormen. Bovendien gaat slavernij vaak gepaard met schendingen van andere basisrechten. In dit hoofdstuk worden de voornaamste schendingen besproken die in de roman voorkomen. Daarnaast wordt aan de hand van passages uit *De ondergrondse spoorweg* geïllustreerd hoe Colson Whitehead deze thema's aan bod laat komen³.

Leven onder doodsangsten

Herhaaldelijk **geweld** in alle mogelijke vormen is een centraal element in het slavernijsysteem en evenzeer een constante in *De ondergrondse spoorweg*.

Kleine ongehoorzaamheden van tot slaaf gemaakten mondden vaak uit in onevenredige lijfstraffen, terwijl ook volstrekt willekeurig fysiek geweld veel voorkwam. Voor bepaalde misdragingen waren er specifieke straffen voorzien; zo moesten tot slaaf gemaakten die zich aan een ontsnappingspoging waagden dit niet zelden bekopen met mutilatie⁴. Soms namen excessen de vorm aan van foltering, meestal als strafmaatregel of om een afschrikwekkend voorbeeld te stellen. Demonstratief geweld was het middel bij uitstek om publieke angst te zaaien en andere tot slaaf gemaakten te ontmoedigen.

Het uitstel van de terechtstelling van Grote Anthony was te danken aan het nieuwe schavot dat Terrance besteld had. ... Het schavot werd op het malse gras voor het grote huis geïnstalleerd. Twee slavendrijvers bonden Grote Anthony vast en zo bleef hij de eerste dag bungelen. Op de tweede dag arriveerde een groep gasten per rijtuig, ... Deftige dames en heren ... Ze aten aan een tafel die op het gazon was neergezet ... Tijdens de duur van hun maaltijd werd Grote Anthony gezeseld, ze aten langzaam. ... Op de derde dag werden vlak na het middagmaal de knechten teruggeroepen van het land, de wasvrouwen, kokkinnen en stalknechten moesten hun werkzaamheden onderbreken, en het huispersoneel mocht even niet verder met zijn plichten. Iedereen verzamelde zich op het gazon voor het huis. Randalls gasten nipten van gekruide rum terwijl Grote Anthony werd overgoten met olie en vervolgens geroosterd. Zijn kreten van pijn werden de getuigen bespaard aangezien zijn mannelijkheid al op de eerste dag was afgesneden en in zijn mond gepropt, die daarop werd dichtgenaaid. (p. 59)

³ De citaten en paginanummers verwijzen naar de negentiende editie van het boek, gedrukt in februari 2022.

⁴ Mutilatie is het opzettelijk verminken of afzetten van lichaamsdelen, zoals ledematen. In de context van slavernij betrof dit meestal het afhakken van voeten.

Seksueel geweld maakte deel uit van de normale gang van zaken. Het merendeel van de tot slaaf gemaakte vrouwen en mannen werd slachtoffer van verkrachting en andere vormen van seksueel misbruik. Dit geweld werd gepleegd door slavenhouders, opzichters of zelfs door mede tot slaaf gemaakten.

Niet lang nadat bekend was geworden dat Cora vrouw was geworden, sleurden Edward, Pot en twee werkkrachten van het zuidelijke deel haar naar een plek achter de rokerij. Als er al iemand iets van zag of hoorde, kwam die niet tussenbeide. De vrouw van de Keet hechtte haar met naald en draad. (p. 32)

Naast verkrachting werden vrouwelijke tot slaaf gemaakten ook reproductief misbruikt. Vooral nadat de slavenimport in 1807 werd verboden, maakten slavenhouders misbruik van hun vruchtbaarheid om te voorkomen dat het aantal arbeiders te veel zou afnemen. Ze werden gedwongen kinderen te dragen en groot te brengen, met als doel bij te dragen aan het profijt van hun slavenhouders.

De vrouwen werden nog steeds bijeengedreven en aan banden gelegd. Niet als pure handelswaar zoals voorheen, maar wel als vee: gefokt, gesteriliseerd. Gestald in slaaphuizen die net konijnhokken of kippenrennen waren. (p. 146)

Tot slot mag het permanente emotionele en psychologische geweld niet onderschat worden, dat tot doel had de tot slaaf gemaakten in een constante staat van angst en afhankelijkheid te houden. Rituelen van vernedering, zoals openbare straffen en het dragen van kettingen, droegen bij aan het dehumaniseren van hen en veroorzaakte langdurige emotionele schade.

Wanneer het werk erop zat en de straffen van die dag waren toegediend, wachtte de nacht als een arena waarin het gevecht met hun werkelijke eenzaamheid en wanhoop moest worden uitgevochten. (p. 265)

Het **leven** van een tot slaaf gemaakte had vrijwel geen waarde, en het recht erop was onbestaande. Ongeveer 1.800.000 Afrikanen stierven op de schepen tijdens de trans-Atlantische slavenhandel, onderweg naar hun nieuwe leven aan de overkant van de oceaan. Eenmaal op de plantages overleden velen door zware arbeidsomstandigheden, mishandeling, ziekte en het gebrek aan medische zorg. Het sterftecijfer onder nieuwgeborenen was minstens 30-35%, en zelfs 50% in de zuidelijke staten (doodgeboren of gestorven in het eerste levensjaar). Publieke executies dienden bovendien als afschrikkingsmiddel bij uitstek om ontsnappingspogingen van de plantage te ontmoedigen.

Op de plantage van de Randalls liet men alleen maar een arts komen als de slavenmiddeltjes, de wortelpoeders en zalfjes, niet hadden gewerkt en een nuttige kracht op sterven na door was. In de meeste gevallen kon de dokter op dat punt niets anders meer doen dan klagen over de modderige wegen en zijn vergoeding opstrijken. (p. 119)

Gevangen in afhankelijkheid

De ontzegging van vrijheid en zelfbeschikking hield het slavernijsysteem in stand. Tot slaaf gemaakt hadden geen middelen of mogelijkheden om hun lot te veranderen en werden daardoor volledig afhankelijk van hun houders. Door hen de vrijheid te ontnemen, werd zelfbeschikking onmogelijk.

De trans-Atlantische slavernij werd gekarakteriseerd door de bezitsslavernij waarbij de slavenhouder een vrijwel onbeperkte macht had over de tot slaaf gemaakten. Hun lichamen werden letterlijk beschouwd als roerende goederen, volledig in bezit van de eigenaar. Nadat ze uit Afrika werden ontvoerd (in geval van de eerste generatie tot slaaf gemaakten), werden ze geprijsd, gekocht en doorverkocht als handelswaar. Dit terwijl ze fysiek werden beperkt door kettingen en mentaal door de dreiging van zware straffen bij het minste verzet.

De grootmoeder van Cora was onderweg naar het fort een paar keer verkocht tussen slavenhandelaren onderling, voor schelpengeld en glazen kralen. Het was moeilijk te bepalen hoeveel er in Ouidah voor haar was betaald, omdat ze deel uitmaakte van een aankoop en gros, achtentachtig zielen voor zestig kratten rum en buskruit. (p. 11)

Ook hun recht op zelfbeschikking werd systematisch ontkend, aangezien slavenhouders vaak volledige controle uitoefenden over alle aspecten van hun leven. Ze werden gedwongen bepaald werk te verrichten, hadden geen eigendomsrechten, hun persoonlijke autonomie werd compleet genegeerd en hun familierechten bestonden niet.

Soms kan een tot slaaf gemaakte zich verliezen in een kortstondige werveling van vrijheid. ... En dan komt, altijd... de roep van de opzichter, de aansporing aan het werk te gaan, de schaduw van de meester, die je eraan herinnert dat je alleen maar voor een heel kort moment tijdens eeuwigdurende slavernij een mens bent. (p. 40)

Gebroken families

Het systematisch ontkennen van het recht op familieleven was een tragisch aspect van de trans-Atlantische slavernij. Vanaf de ontvoeringen in Afrika werden families en gemeenschappen gescheiden om het risico op opstanden te verkleinen. Ook in latere stadia van de slavernijketen genoten huwelijken en gezinsbanden geen juridische bescherming. Het functioneren van de slavenmarkt vereiste dat tot slaaf gemaakten als individuen werden verhandeld, zonder ‘package deals’. Gezinnen werden opgesplitst op basis van economische belangen: vrouwen werden vaak voor specifieke werkzaamheden ingezet, terwijl mannen en kinderen voor andere taken beter geschikt waren. De slavenmarkt was een kwestie van vraag en aanbod. Ook op de plantages stond economisch voordeel boven het menselijke aspect van familierelaties. Tot slaaf gemaakten hadden weinig tot geen keuze in het stichten van een gezin of in hun partnerkeuze. Bovendien bleven zij eigendom van de slavenhouder, die zonder enige aarzeling familieleden kon verkopen wanneer het hem of haar uitkwam.

Caesar en zijn ouders voegden zich in de stoet der geketenden, waarbij zijn vader de ene kant op ging, zijn moeder een andere, en hijzelf zijn eigen lotsbestemming tegemoet. Hun onderlinge afscheid was hartverscheurend en werd wreed afgekapt door de zweep van een handelaar. De handelaar was echter zo verveeld door het tafereel, een dat hij al talloze malen had aanschouwd. (p. 64)

Geen toegang tot onderwijs

Een fundamentele strategie om de machteloosheid van de tot slaaf gemaakte mensen te behouden en de sociale en economische hiërarchieën te versterken, was het ontzeggen van onderwijs. Veel zuidelijke staten voerden expliciete wetten in die onderwijs voor tot slaaf gemaakten verboden, met daaraan gekoppeld zware straffen. In andere staten werd het aanbieden van onderwijs ontmoedigd door strikte sociale normen.

[slavenhouder] Connelly had ooit een tot slaaf gemaakte de ogen uitgestoken omdat die naar woorden had gekeken. Hij had daarmee de arbeidskracht van Jacob verspeeld, hoewel de opzichter hem als de man getalenteerd was geweest ongetwijfeld een minder draconische straf zou hebben opgelegd. Nu had hij echter alle slaven die het zich in hun hoofd zouden halen te willen leren lezen voorgoed doodschrik aangejaagd. ‘Om mais te pellen heb je geen ogen nodig,’ had Connelly tegen hen gezegd. Ook niet om jezelf dood te hongeren, zoals Jacob daarna deed. (p. 115)

Geletterdheid was bijzonder bedreigend voor slavenhouders. Het zou met zich meebrengen dat hun werkkrachten abolitionistische literatuur kunnen lezen en bijgevolg toegang zouden krijgen tot revolutionaire kennis en ideeën, wat hen hoogstwaarschijnlijk opstandiger zou maken in hun ondergeschikte positie.

Daarnaast bracht geletterdheid het gevaar met zich mee dat tot slaaf gemaakten hun menselijkheid en gelijkheid zouden opeisen. Het idee dat mensen van kleur intellectueel inferieur waren, was hét voornaamste ethische argument om slavernij te rechtvaardigen. Het droeg bij aan hun dehumanisering.

‘Meester zei altijd wat nog gevaarlijker is as ’n nikker met een geweer,’ zei hij, ‘is ’n nikker met een boek.’ (p. 310)

Geletterdheid was een cruciaal element voor vrijheid en emancipatie. Onvrije mensen van kleur waren zich hiervan bewust wat leidde tot illegale onderwijspraktijken die o.a. bestonden uit geheime scholen of nachtelijke leersessies begeleid door geletterde mede tot slaaf gemaakten of met behulp van abolitionistische witte mensen. Hun verlangen naar educatie ging hand in hand met hun verlangen naar vrijheid. Dit komt duidelijk naar voren in *De ondergrondse spoorweg*, waar Cora telkens opnieuw op zoek gaat naar manieren om zich bij te scholen: in South Carolina via de georganiseerde leersessies voor mensen van kleur, in North Carolina door het ontcijferen van de lectuur op de vlieging en de kinderbijbel, en in Indiana via de boeken uit de bibliotheek.

De prijs van verzet: schendingen ten aanzien van abolitionisten

In de roman lopen ook Cora's abolitionistische helpers een tragisch einde tegemoet. Een illustratie hiervan is het witte echtpaar Martin en Ethel in North Carolina. Wanneer zij door de patrouille worden betrappt terwijl ze Cora op hun zolder verborgen houden, wordt hun medemenselijkheid hun fataal. Ze worden publiekelijk opgehangen, terwijl hun buurtbewoners al juichend toekijken. De executie dient niet alleen als straf, maar ook als een afschrikwekkend voorbeeld om anderen ervan te weerhouden dezelfde 'fout' te begaan.

Hoewel de slavernijperiode in de eerste plaats een gruwelijke tijd was voor tot slaaf gemaakten, werden ook diegene die zich tegen dit systeem verzetten hardhandig aangepakt. In de zuidelijke katoenstaten werden witte abolitionisten die gevluchte slaven hielpen, gezien als een directe bedreiging voor de bestaande orde. Hun daden werden beschouwd als verraderlijk en zelfs crimineel, wat kon leiden tot strenge bestraffing. In veel staten stonden hierop zware geldboetes, gevangenisstraffen of maatschappelijke uitsluiting. Daarnaast liepen abolitionisten en andere helpers het risico om slachtoffer te worden van geweld of zelfs lynchpartijen door pro-slavernijgroepen.

Een koopman uit Delaware stond hem [slavenjager Ridgeway] in het bijzonder tegen: August Carter ... Eentje van de ergste soort, een abolitionist met een drukpers ... Iedereen wist dat het huis van Carter een station was ... ook al hadden huiszoekingen nooit iets opgeleverd. Weggelopen slaven die zelf activist waren geworden loofden zijn ruimhartigheid in toespraken in Boston ... Er zat voor de slavenjager weinig anders op dan de man na middernacht een bezoekje te brengen. Van witte meelzakken naaide hij met veel zorg hun kappen⁵, maar na zijn bezoekje kon hij zijn vingers twee dagen lang nauwelijks gebruiken, zozeer waren zijn vuisten opgezwollen omdat hij hard op 's mans gezicht had getimmerd. Hij stond zijn mannen toe de vrouw van die kerel te onteren op manieren die hij ze zelfs niet bij een [zwart] meisje had laten doen. (p. 98)

Literaire analyse

Bruggenbouwer tussen feit en fictie

Whitehead bouwt een brug tussen het verleden en een alternatieve realiteit door het historische ontspinningsnetwerk voor te stellen als een fysieke ondergrondse spoorlijn. Fantasie dient hierbij als een krachtig educatief middel, dat complexe thema's toegankelijk maakt.

Hij speelt in *De ondergrondse spoorweg* niet alleen met verschillende genres, maar manipuleert ook de historische tijdsweergave door het invoegen van anachronismen⁶. Zo kunnen bepaalde moderne opvattingen over vrijheid en gelijkheid moderner lijken dan wat realistisch zou zijn voor iemand die daadwerkelijk in de 19e eeuw leefde. Een voorbeeld hiervan is Cora's ervaring in South Carolina, waar ze de kans krijgt een leven te leiden dat in sommige opzichten aansluit bij moderne idealen, zoals het recht op onderwijs en de vrijheid om een degelijke job uit te oefenen. Dit idee van onderwijs en gelijkheid voor tot slaaf gemaakten was in de 19e eeuw, en vooral in de zuidelijke staten, ondenkbaar. Tegelijkertijd toont Whitehead op satirische wijze hoe zogenaamde vooruitgang ook onderdrukking kan verhullen. Zo worden in South Carolina 'moderne' sterilisatieprogramma's en medische experimenten op burgers van kleur voorgesteld als een grootschalig gezondheidsprogramma, terwijl ze in werkelijkheid een schending van hun mensenrechten vormen. Ook concrete elementen, zoals de wolkenkrabbers in South Carolina, vormen een anachronisme dat een soort surrealistische element aan de roman toevoegt en het kunstmatige karakter van deze 'vooruitstrevende' samenleving onderstreept.

Door deze combinatie van genres en speculatieve elementen legt Whitehead op subtiële maar scherpe wijze niet alleen de gruwelen van de slavernij bloot, maar ook bredere patronen van onderdrukking en ongelijkheid.

⁵ Merk op: "witte meelzakken" verwijst mogelijks naar de Ku Klux Klan, die later in de 19e eeuw witte gewaden en kapes gebruikte als teken van haat en geweld tegen mensen van kleur.

⁶ Een anachronisme is iets dat niet op zijn plaats is in de tijd waarin het voorkomt. Zoals het verwijzen naar een element dat niet overeenkomt met de historische tijdsperiode waarin het wordt geplaatst.

Cora's perspectief: afstand en karaktergroei

Ondanks het beladen onderwerp, wordt in de roman een afstandelijke toon aangehouden. Colson Whitehead kiest voor een personele verteller, waarbij het verhaal grotendeels door de ogen van het hoofdpersonage Cora wordt gepresenteerd. Er blijft echter enige afstand, omdat we niet direct horen wat Cora denkt of voelt. Een belangrijk aspect van Whiteheads vertelstijl is hoe hij de verschrikkingen van de slavernij beschrijft, waarbij de koele vertelwijze de alledaagsheid van de gruwel benadrukt. Soms verschuift het perspectief naar andere personages zoals slavenjager Ridgeway of Cora's moeder Mabel. Deze wisselingen verrijken het verhaal en bieden de lezer een gelaagde kijk op goed en kwaad. Whitehead neemt geen uitdrukkelijke standpunten in als schrijver; maar laat de lezer zelf oordelen over de gebeurtenissen.

Cora presenteert zich als een klassiek 'rond' personage⁷, dat een grote ontwikkeling doormaakt in de roman: van onderdrukte tot slaaf gemaakte naar een veerkrachtige vrouw die haar lot in eigen handen probeert te nemen. Haar karakterontwikkeling is de belangrijkste drijvende kracht van het verhaal. Achter deze evolutie schuilt de diepe wonde die Cora opliep doordat haar moeder, Mabel, haar in het verleden achterliet bij haar ontsnapping. Hoewel Mabel nauwelijks aanwezig is in het verhaal, speelt ze een cruciale rol als motief voor verschillende personages. Haar ontsnapping zorgt ervoor dat Caesar Cora als een geluksbrenger beschouwt en motiveert slavenjager Ridgeway om ervoor te zorgen dat Cora niet ontkomt.

Tempo van een avonturenroman

In *De ondergrondse spoorweg* beschrijft Colson Whitehead meerdere jaren in een relatief kort boek. Dit hoge verteltempo kan de lezer het gevoel geven een avonturenroman te lezen. De grotendeels chronologische opbouw van het boek, die Cora's reis naar vrijheid weergeeft, maakt het des te meeslepender. Toch wordt de hoofdverhaallijn af en toe onderbroken om de lezer belangrijke context te geven, dit onder andere door terugblikken om het verleden van belangrijke (bv. Caesar, Mabel, Ridgeway, ...) en minder belangrijke (bv. Stevens, Allary, ...) personages te verkennen. Whiteheads schrijfstijl, waarbij hij een slavenroman presenteert als avonturenroman, wordt soms bekritiseerd vanwege een vermeend te oppervlakkige weergave van slavernij. Evenwel blijft de meerwaarde van zijn snel verteltempo onmiskenbaar. Deze aanpak maakt de roman toegankelijk en geeft hem een cruciale rol in het bereiken van lezers die geen non-fictie of zware literatuur lezen, maar zo toch met deze geschiedenis in aanraking komen.

⁷ Een rond personage is een dynamisch personage dat zich gedurende het verhaal ontwikkelt en een complexe, uitgediepte persoonlijkheid bezit. Dit type personage staat tegenover een 'vlak' personage of statisch personage, dat gekarakteriseerd wordt door een eerder oppervlakkige persoonlijkheid.

Metaforen en symboliek

Spelen met ruimte

Ruimte speelt een cruciale rol doorheen het verhaal en is vaak zowel realistisch als symbolisch geladen. De verschillende staten die Cora doorkruist tijdens haar ontsnapping tonen elk een ander gezicht van de Amerikaanse slavernij en het daarmee samenhangend racisme. De ondergrondse spoorweg, waarvan Cora gebruik maakt, is een krachtig symbool van bevrijding en hoop, maar benadrukt tegelijkertijd de onontkoombaarheid van raciale onderdrukking.

Of het nu op de katoenvelden, ondergronds, of ergens op een vliering was, het maakte niet uit: Amerika was en bleef haar cipier. (p. 198)

1. Plantage in Georgia: Onderdrukking en geweld.
2. South Carolina: Aanvankelijk een veilige haven, maar blijkt een meer verdoken wijze van onderdrukking en exploitatie te hantieren. *“De ketenen van South Carolina waren van een nieuw fabricaat – de sleuteltjes en sloten waren duidelijk van een regionaal ontwerp – maar ze vervulden wel degelijk de functie van ketenen.”* (p. 167)
3. North Carolina: Een nachtmerrieachtige dystopie *“In North Carolina bestond het zwarte ras niet, behalve bungelend aan een touw.”* (p. 179)
4. Tennessee: Een ruïne getekend door branden en ziektes, een weerspiegeling van de vernietigende gevolgen van kolonisatie. *“Ze bevonden zich, zo zei hij, op wat eens het land van de Cherokees⁸ was geweest, het land van hun rode vaders, totdat de president anders beschikte en bevel gaf hen te verwijderen. Kolonisten hadden het land nodig, en als die indianen tegen die tijd nog altijd niet hadden geleerd dat verdragen met blanken geen enkele waarde hadden, verdienen ze, volgens Ridgeway, wat ze kregen.”* (p. 233)
5. Indiana: Geeft een glimp van echte vrijheid, maar ook hier vindt men geen ultieme ontsnapping aan raciale haat.

⁸ Cherokees zijn een inheemse bevolkingsgroep afkomstig uit het zuidoosten van de Verenigde Staten, ze waren historisch gezien een van de grootste en invloedrijkste stammen in dat gebied.

Whitehead heeft uitgebreid historisch onderzoek verricht om een realistische 19e-eeuwse wereld te creëren. Omwille van het literaire genre dat hij hanteert, komt de weergave ervan echter niet altijd overeen met de historische werkelijkheid. Cora reist voornamelijk door de zuidelijke staten, waar slavernij het fundament vormde van zowel de economie als de samenleving. Staten zoals Georgia, South Carolina en North Carolina waren sterk afhankelijk van grootschalige plantages, vooral in de rijst-, tabak- en katoenindustrie.

Het starten van *De ondergrondse spoorweg* op een plantage in Georgia is een goede keuze, aangezien deze staat in de 19e eeuw een economie had die grotendeels draaide op slavernij, met strenge wetten die de bewegingsvrijheid van tot slaaf gemaakten beperkten. Net als Cora in de roman, die geen toegang had tot onderwijs, verbood de wet in Georgia tot slaaf gemaakten om te leren lezen en schrijven.

De manier waarop South Carolina in de roman initieel wordt weergegeven, wijkt sterk af van de historische werkelijkheid. In feite was South Carolina een van de staten die het zwaarst leunde op slavernij en was het een van de eerste staten die zich in aanleiding naar de burgeroorlog afscheurde van de noordelijke staten. Het was tevens de plek waar de Amerikaanse Burgeroorlog begon. In de roman daarentegen wordt South Carolina voorgesteld als relatief liberaal, evenwel moet dit genuanceerd worden, aangezien Whitehead andere vormen van onderdrukking aanstipt.

North Carolina was, in tegenstelling tot wat je zou verwachten op basis van de roman, een iets vrijere staat dan South Carolina. Al behoorde het nog steeds tot de zuidelijke slaventerritoria.

Whiteheads weergave van Indiana is redelijk accuraat: officieel was het een vrije staat, maar er waren nog steeds beperkingen voor Afro-Amerikanen, zoals wetten die hen ontmoedigden zich te vestigen. Tennessee bevond zich tussen de zuidelijke plantage-economie en de invloed van sterke abolitionistische groeperingen. De keuze om deze staat te gebruiken als locatie voor kritiek op het koloniale verleden van de Verenigde Staten is goed te verantwoorden. De Cherokeees waren afkomstig uit gebieden die nu North Carolina, Georgia, Alabama en Tennessee zijn. Zoals Whitehead aankaart werden zij gedwongen hun land te verlaten om ruimte te maken voor Europese kolonisten, die deze gronden vooral benutten voor plantagebouw, waar Afrikaanse tot slaaf gemaakten werden tewerkgesteld. In de roman weerspiegelt Tennessee op die manier de verbinding tussen het koloniale verleden van de Verenigde Staten en de slavernijperiode.

'De ondergrondse spoorweg' als multifunctionele metafoor

In de roman fungeert de spoorweg als metafoor voor zowel de Amerikaanse mythe als de verbondenheid tussen slavernij en industrialisering.

De ondergrondse spoorweg symboliseert het netwerk van hulpverleners die tot slaaf gemaakte mensen naar vrijheid begeleidden, met Cora als centraal personage dat verschillende stations bezoekt, die elk een ander aspect van de slavernij onthullen. Whitehead benadrukt de diversiteit

binnen de abolitionistische beweging door de verschillende stations, stationschefs en treinbestuurders op een gevarieerde en gedetailleerde manier te beschrijven. De beweging omvatte leden van Afro-Amerikaanse afkomst, waaronder zowel voormalige tot slaaf gemaakte mensen als vrije Afro-Amerikanen. Er waren ook witte abolitionisten die zich, uit religieuze, politieke of humanitaire overtuigingen, verzetten tegen slavernij. Abolitionisten van diverse rassen, religies, achtergronden en politieke overtuigingen werkten samen met één gemeenschappelijk doel: het beëindigen van slavernij in de Verenigde Staten.

De ondergrondse spoorweg is groter dan de mensen die hem beheren. Hij bestaat ook uit jullie allemaal. De kleine lijntjes, de grote trajecten. We hebben de nieuwste locomotieven en de antiekste stoomtreinen, en we hebben lorries zoals die daar. Hij gaat overal naartoe, naar plaatsen die we kennen en plaatsen die we niet kennen. (p. 303-304)

Daarnaast kan de spoorweg geïnterpreteerd worden als een illustratie van de verbondenheid tussen de vroegmoderne industriële revolutie, en het toen bestaande slavernijsysteem. De manier waarop het ondergronds netwerk is opgebouwd, roept onvermijdelijk associaties op met de infrastructuur die ten dienste stond van de economische expansie en industrialisering. Net zoals de spoorwegen in werkelijkheid de handel en industrie aanwakkerden, vormde de exploitatie van tot slaaf gemaakten de ruggengraat van de landbouw- en katoenindustrie in het zuiden. De rijkdom die door slavernij werd vergaard, droeg bij aan de economische groei van de Verenigde Staten, waarbij het lijden van de tot slaaf gemaakten diende als bouwsteen voor nationale welvaart.

Gestolen lichamen die gestolen land bewerkten. Het was een onstuitbare machine waarvan de onverzadigbare stookketel bloed als brandstof had. (p.138)

Colson Whitehead uit kritiek op zowel de geschiedenis van de Verenigde Staten, als op de manier waarop die geschiedenis wordt voorgesteld. Hij focust daarbij op de slavernijperiode (gestolen lichamen) en de behandeling van de Inheemse Amerikanen (gestolen land). Deze kritiek sijpelt op verschillende momenten subtiel door in het boek. Een sprekend voorbeeld is de scène waarin Cora een rondleiding krijgt in een museum in South Carolina, dat de 'echte' geschiedenis van de Verenigde Staten tentoonstelt. Daarbij vraagt zij zich af in hoeverre de gepresenteerde geschiedenis van de inheemse bevolking klopt, wetende hoe haar eigen verhaal wordt verdraaid.

Getuigenis van trauma en slavernij

Traumaliteratuur

De roman kadert binnen het genre van de traumaliteratuur, een subgenre binnen de hedendaagse literatuur dat zich richt op het weergeven van traumatische ervaringen en hun impact op individuen

en gemeenschappen. Het doel hiervan is om verhalen tot leven te brengen die anders misschien verloren zouden gaan. In *De ondergrondse spoorweg* presenteert Colson Whitehead slavernij niet enkel als een historisch feit, maar als een doorwerkend trauma dat generaties overstijgt. Dit doet hij door aandacht te besteden aan zowel Cora's grootmoeder, haar moeder Mabel, als Cora zelf.

De roman fungeert zowel als getuigenis als herdenking van de gruwelen van slavernij, en draagt bij aan het creëren van een collectief geheugen rond gebeurtenissen die in de geschiedschrijving soms gemarginaliseerd worden. Volgens theoreticus in traumastudies, Cathy Caruth, kenmerkt traditionele traumafictie zich door een niet-lineaire vertelstructuur: verhalen springen in de tijd of wisselen abrupt van perspectief om de gefragmenteerde aard van trauma te weerspiegelen. Daarmee wordt bedoeld dat traumatische ervaringen vaak niet op een chronologische of coherente manier worden herinnerd, maar in flarden en schokken naar boven komen. Ook Whitehead hanteert een fragmentarische structuur, waarin hij schakelt tussen verschillende tijdsperiodes en personages.

Herhaling, een ander kenmerk van trauma fictie, is eveneens aanwezig in de roman. Het steeds terugkerende thema van raciale onderdrukking vormt de rode draad in Cora's reis. Zoals vaak in traumaliteratuur wordt het onbeschrijflijke leed van slavernij niet expliciet uitgeschreven, maar eerder gesuggereerd.

Een terugkerend element in traumaliteratuur is de voortdurende achtervolging door herinneringen en 'spoken'. In Whitehead's roman uit zich dit in Cora's worsteling met de vlucht van haar moeder Mabel. Deze onverwerkte emotie blijft haar achtervolgen, beïnvloedt haar keuzes en raakt aan haar identiteit. Dit doet denken aan de geest uit Toni Morrison's klassieker *Beminde*, waarin een gezin wordt geconfronteerd met het spook van een overleden dochter. Zij belichaamt in het verhaal een pijnlijk en onafgewerkt slavernijverleden.

Slavennarratief

Daarnaast valt het boek onder het 'slave narrative', een literair genre uit de 19e eeuw waarin ontsnapte tot slaaf gemaakten hun ervaringen neerschreven om het brede publiek te informeren over de wreedheden van de slavernij en zo het abolitionisme te bevorderen. Klassieke slavenverhalen volgen meestal een vaste structuur: ze beginnen met de geboorte en jeugd in slavernij en eindigen met de ontsnapping naar vrijheid. Ook *De ondergrondse spoorweg* volgt deze structuur grotendeels. Belangrijke kenmerken zoals het motief van ontsnapping en de zoektocht naar vrijheid zijn eveneens aanwezig in de roman.

Toch geeft Colson Whitehead een nieuwe invulling aan het traditionele slave narrative. Waar deze verhalen vaak gekenmerkt worden door historisch realisme, doorbreekt Whitehead dit door te spelen met verschillende genres. Deze genre-mix stelt hem in staat om het slavernijverleden vanuit een ander perspectief te benaderen dan conventionele slavenverhalen, die vaak een lineair en op feiten gebaseerd narratief volgen. Zo presenteert hij het slavernijverleden niet enkel als geschiedenis, maar als iets dat blijft doorwerken in de hedendaagse tijd.

Feit versus fictie

Een van de sterke aspecten van *De ondergrondse spoorweg* is de manier waarop Whitehead feit en fictie met elkaar verweeft, al kan deze vermenging het voor lezers bemoeilijken om onderscheid tussen beide te maken. De meeste gebeurtenissen in het boek zijn geïnspireerd op werkelijke historische misstanden, maar worden soms gepresenteerd binnen een alternatieve context. In wat volgt zal de historische correctheid van enkele opvallende passages uit het boek worden uitgeklaard.

Medische experimenten

Cora wordt in de 'vrije' staat South Carolina geconfronteerd met schokkende medische praktijken ten opzichte van de zogenaamd vrije gekleurde bevolking, zoals gedwongen sterilisatie en syfilisexperimenten. Hoewel de specifieke medische experimenten in het boek deel uitmaken van de fictieve vertelling, zijn ze geïnspireerd op werkelijke historische vormen van medische uitbuiting en racisme die in de 19e en 20e eeuw in de Verenigde Staten hebben plaatsgevonden.

Gedwongen sterilisatie was een praktijk die vooral in de 20e eeuw werd toegepast op gemarginaliseerde groepen, zoals Afro-Amerikanen, mensen in armoede en mensen met een verstandelijke of fysieke beperking. Deze praktijk maakte deel uit van de eugenetica beweging⁹, die streefde naar het 'verbeteren' van de menselijke soort door middel van gecontroleerde voortplanting. Veel Afro-Amerikaanse vrouwen werden zonder hun medeweten gesteriliseerd tijdens ziekenhuisbezoeken voor andere medische problemen, en ontdekten dit pas veel later. Andere stemden 'vrijwillig' toe op basis van misleidende informatie van hun arts. Hoewel eugenetica in de 19e eeuw, de periode waarin de roman zich afspeelt, nog niet volledig ontwikkeld was, legt Whitehead een duidelijke link met de gedwongen sterilisaties van de 20e eeuw.

Een andere medische praktijk die in de roman aan bod komt en pijnlijk dicht bij de realiteit ligt, zijn de syfilisexperimenten. Deze zijn sterk geïnspireerd op het beruchte Tuskegee-syfilisexperiment, dat tussen 1932 en 1972 door de Amerikaanse overheid werd uitgevoerd. In dit experiment werden Afro-Amerikaanse mannen met syfilis opzettelijk niet behandeld om de langetermijneffecten van de ziekte te bestuderen, zonder dat de deelnemers hiervan op de hoogte waren. De meest gebruikte ethische rechtvaardiging die in de medische wetenschap werd aangevoerd, was het idee dat Afrikanen een andere biologie zouden hebben dan witte mensen, en daarom beter bestand zouden zijn tegen de gevolgen van syfilis. In essentie was het niets meer dan het gebruiken van personen van Afrikaanse afkomst als proefdieren.

⁹ Eugenetica is het streven naar, onderzoek van mogelijkheden en uitvoer van maatregelen tot verbetering van de genetische samenstelling van een populatie of groep, in de regel de menselijke bevolking.

Tentoonstelling / museum

In South Carolina wordt Cora als ‘levend tentoonstellingsstuk’ ingezet in een museum dat een vertekend beeld van slavernij presenteert. Ze wordt gedwongen een vervalste versie van haar eigen geschiedenis te vertolken, waardoor ze wordt gereduceerd tot een object in een propaganda-verhaal. Dit onderstreept hoe onderdrukte groepen vaak geen controle hebben over hoe hun verhaal wordt weergegeven. Whitehead baseert deze passage niet op een specifieke historische instelling, maar op bredere tendensen van raciale propaganda en vertekende geschiedschrijving in de 19e eeuw, bedoeld om koloniale overheersing te rechtvaardigen en het publiek te laten geloven in de ‘beschavingsmissie’ van de kolonisator.

Deze passage resoneert met de realiteit van etnologische tentoonstellingen die in de 19e en 20e eeuw wereldwijd voorkwamen, waarin mensen uit koloniale gebieden op een racistische en paternalistische wijze als primitief en exotisch geëxposeerd werden. Een voorbeeld hiervan is de menselijke zoo van de Kongo-tentoonstelling van 1897 in Brussel, waar Congolezen in een nagebouwd dorp in Tervuren werden opgesloten en als exotische curiositeiten werden gepresenteerd. Net als in Whiteheads roman moesten zij een gefabriceerd beeld van hun eigen cultuur of geschiedenis opvoeren, aangepast aan de verwachtingen van witte toeschouwers.

Minstrel shows

In North Carolina observeert Cora vanuit haar schuilplaats het wekelijkse Vrijdagsfestival, waar buurtbewoners samenkomen voor publieke bijeenkomsten. Het vermaak bestaat uit lynchpartijen van zwarten die die week gevangen waren genomen, aangevuld met ‘minstrel shows’.

“Twee blanke mannen, wier gezichten zwart waren gemaakt met verbrande kurk, voerde een reeks parodische sketches op die de toeschouwers regelmatig in onbetaalbaar gelach deden uitbarsten. Ze waren uitgedost in een ratjetoe van kleren in schreeuwende kleuren, hadden hoge hoeden op en bezigden met afgeknepen stem overdreven zwarte krompraat. Dit scheen de kern van de humor uit te maken. Een sketch waarin de magerste van de twee toneelspelers zijn versleten schoen uittrok en keer op keer zijn tenen natelde, waarbij hij voortdurend de tel kwijtraakte, wekte de luidruchtigste bijval op.” (p. 180)

Deze populaire Amerikaanse theatervorm ontstond in de vroege negentiende eeuw en bood een vorm van racistisch entertainment waarin mensen van kleur werden gekarikaturiseerd als lui of dom, wat de bestaande racistische stereotypen versterkte. Een bekende karikatuur hieruit staat bekend als

het ‘Coon-karikatuur’, een dehumaniserende term die is afgeleid van ‘raccoon’ (wasbeer). Minstrel shows werden vooral opgevoerd door witte acteurs in ‘blackface’¹⁰. Soms traden ook Afro-Amerikaanse acteurs op, die daarbij werden gedwongen zichzelf belachelijk te maken. Hoewel deze theatervorm inmiddels grotendeels tot het verleden behoort, blijven de destijds gecreëerde stereotypen doorwerken in het heden.

Ironie van ‘vrije staten’

In de geschiedschrijving wordt vaak een scherpe scheidingslijn getrokken tussen de zuidelijke staten van Amerika, waar slavernij openlijk werd gehandhaafd, en de noordelijke vrije staten, waar slavernij was afgeschaft of verboden. Dit betekent echter niet dat er in de vrije staten geen raciale ongelijkheid bestond, deze manifesteerde zich vaak op subtielere manieren. Colson Whitehead laat in *De ondergrondse spoorweg* zien hoe de beperkingen van deze zogenaamd liberale staten zich uitten. In Indiana, een effectief vrije staat, kan Cora even kan genieten van ‘echte’ vrijheid. Maar al snel wordt haar duidelijk hoe fragiel die vrijheid is. De zogenaamd vrije staten waren dan ook niet immuun voor geïnstitutionaliseerde onderdrukking, zij het in juridische of sociale vorm.

Vrije staten werden op grond van de Wet op Ontvluchte Slaven (Fugitive Slave Act) van 1850 alsnog verplicht mee te werken aan het in stand houden van het slavernijstelsel in het zuiden. Op basis van deze federale wet komt slavenjager Ridgeway Cora opeisen in North Carolina: *“De Wet op Ontvluchte Slaven stelt duidelijk dat ik het recht heb dit eigendom bij de rechtmatige bezitter terug te bezorgen.”* (p. 214) Daarmee werden ook de noordelijke staten betrokken bij de jacht op ontsnapte slaven. Geen enkele regio bleef volledig buiten de invloed van de pro-slavernijbeweging. De wet zaaide angst, niet alleen onder gevluchte tot slaaf gemaakten, maar ook bij vrije Afro-Amerikanen die omwille van een gebrek op recht op verdediging als vluchtelingen konden worden bestempeld. Dit leidde tot een massale zwarte migratie naar Canada, regelmatig met hulp van de ondergrondse spoorweg die haar inspanningen opvoerde om vluchtelingen in veiligheid te brengen. Tegelijkertijd ontstond in abolitionistische staten, zoals New York, steeds meer weerstand tegen de wet en weigerden lokale autoriteiten deze vaak toe te passen. New York stond bekend om zijn ‘barricade van papierwerk’, waarbij juridische constructies werden ingezet om de uitvoering van de wet te dwarsbomen. Ook Ridgeway wordt hiermee geconfronteerd: *“New York was een broeinest van antislavernijgevoelens. De gerechtshoven moesten schriftelijk toestemming geven voordat Ridgeway zijn prooi mee naar het Zuiden mocht nemen. Abolitionistische advocaten wierpen hindernissen van papierwerk op, elke week een nieuwe tactische zet ... Het werd een soort spel, [mensen van kleur] uit de gevangenis lospeuteren voordat de juristen hun jongste troef uitspeelden.”* (p. 95-96)

Raciale vooroordelen werkten ook door in het sociale klimaat van de vrije staten. De gedachte van raciale gelijkheid was verre van algemeen aanvaard en openlijke vijandigheid tegenover mensen van kleur kwam veelvuldig voor. In de noordelijke staten werden zij eveneens geconfronteerd met ern-

¹⁰ Blackface is de racistische praktijk waarbij witte mensen hun gezicht zwart schilderen om mensen van kleur op een denigrerende manier te imiteren, vaak in theater en vermaak.

stige beperkingen in hun burgerrechten, zoals het ontbreken van stemrecht of zelf eigendomsrecht, zelf in het abolitionistische centrum New York was dit het geval. Daarnaast kregen ze vaak te maken met segregatie in openbare instellingen zoals scholen, restaurants, vervoermiddelen en ziekenhuizen - iets wat ook Cora ervaart in de zogenaamd vrije staat South Carolina, waar ze enkel in 'zwarte winkels' mag winkelen en via aparte ingangen gebouwen moet betreden. Dit alles ging gepaard met beperkte economische kansen. Goedbetaald werk bleef voor hen vaak onbereikbaar, waardoor armoede een hardnekkige realiteit bleef.

Zelfs als ze formeel vrij waren, bleven Afro-Amerikanen in de vrije staten juridisch, sociaal en economisch onderdrukt. Een netwerk van wetgeving, segregatie en maatschappelijke normen, gebaseerd op het geloof in de inferioriteit van het 'zwarte ras', hield hen in een aparte en controleerbare positie.

Erfenis van slavernij

De formele bevrijding van tot slaaf gemaakten door de afschaffing van de slavernij in 1865 in de Verenigde Staten betekende niet het einde van raciale ongelijkheid. Integendeel, de afschaffing ging direct gepaard met de invoering van Jim Crow-wetten¹¹ in de zuidelijke staten. Deze wetten legaliseerden rassenscheiding en hield Afro-Amerikanen systematisch achter op vrijwel elk gebied van het maatschappelijk leven. Segregatie werd wettelijk voorzien op tal van plaatsen, waaronder restaurants, begraafplaatsen en openbare gebouwen. Daarnaast grepen de wetten ook in op het persoonlijke leven: in de meeste zuidelijke staten werden huwelijken en samenwonen tussen mensen van kleur en witte mensen verboden. Deze zogeheten 'black codes' beperkten bovendien de vrijheid van Afro-Amerikanen op zowel politiek als economisch vlak. Het stemrecht werd hun ontzegd en soms werden ze onrechtstreeks gedwongen om bepaald werk aan een vastgesteld laag loon te accepteren. Dit alles had als doel om de bestaande machtsstructuren, zij het op een andere wijze, alsnog in stand te houden. Sommige van deze wetten bleven bijna een eeuw van kracht. Naast juridische onderdrukking kenmerkt de periode net na de afschaffing van de slavernij zich door extreem geweld tegen Afro-Amerikanen. Racistische groeperingen, zoals de Ku Klux Klan¹², namen hun toevlucht tot terreur om Afro-Amerikanen onder de duim te houden en hen ervan te weerhouden hun nieuwe vrijheden te benutten. Lynchpartijen en racistische aanvallen kwamen vaker voor dan ooit, terwijl de witte daders regelmatig ongestraft bleven.

In de decennia die volgden is er een permanente strijd voor emancipatie gevoerd. Afro-Amerikanen moesten na de afschaffing nog lang vechten voor fundamentele rechten en gelijke behandeling. De

¹¹ De benaming komt van het racistische karikatuurpersonage Jim Crow, dat in de vroege 19e eeuw werd gecreëerd en gespeeld door de witte entertainer Thomas Dartmouth Rice, die in blackface optrad in minstrel shows. Rice wordt vaak beschouwd als een van de grondleggers van minstrel shows en stereotypeerde met dit personage Afro-Amerikanen als dom, lui en onderdanig.

¹² De 'populaire' racistische organisatie ook wel gekend onder de afkorting 'KKK' werd niet toevallig opgericht in 1865 in Tennessee, het jaar waarin de slavernij formeel werd afgeschaft in de VS.

meest invloedrijke beweging in deze strijd was de burgerrechtenbeweging van de jaren 1950 en 1960, die zich inzette voor gelijke rechten voor Afro-Amerikanen. Heel wat historische revolutionaire gebeurtenissen kaderen binnen deze beweging. Denk bijvoorbeeld aan de historische uitspraak *Brown v. Board of Education* uit 1954, bijna een eeuw na de afschaffing van de slavernij, waarin de wettelijke segregatie in het onderwijs ongrondwettelijk werd verklaard, een schrijnend late erkenning van basisrechten. Of aan Rosa Parks, die bekend werd als ‘the mother of the modern-day civil rights movement’ nadat ze weigerde haar zitplaats in de bus af te staan aan een witte man. Ook de iconische ‘I have a dream’-speech van Martin Luther King Jr. was een bepalend moment in deze periode. Elk van deze gebeurtenissen droeg bij aan het geleidelijk afbreken van de Jim Crow-wetten.

Ook vandaag de dag zijn de gevolgen van de slavernijperiode nog steeds zichtbaar in de samenleving. Racisme blijft een diepgeworteld maatschappelijk probleem, variërend van subtiele vooroordelen en systematische discriminatie, tot openlijke haat en geweld. Een voorbeeld hiervan is de aanhoudende discussie over blackface, een praktijk met racistische wortels. Zo is er de jaarlijks terugkerende ‘Zwarte Piet-discussie’, waarbij voorstanders het afdoen als een onschuldige traditie, terwijl tegenstanders wijzen op de historische context en de schadelijke stereotypen die het in stand houdt. Aan de overkant van de oceaan blijft de strijd tegen raciale ongelijkheid eveneens voortduren, met de Black Lives Matter-beweging als een krachtige stem tegen politiegeweld en institutioneel racisme tegen Afro-Amerikanen. Vooral na de moord op George Floyd in 2020 kreeg de beweging ongekende aandacht. Ondanks deze inspanningen blijven mensen van kleur in het Westen onevenredig vaak slachtoffer van politiegeweld, discriminatie op de arbeidsmarkt en sociaaleconomische achterstelling.

Meer lezen

Over 'De ondergrondse spoorweg'

- Interview met Colson Whitehead op de website *Goodreads*, gepubliceerd in 2016, https://www.goodreads.com/interviews/show/1169.Colson_Whitehead.
 - *Ik ben geen snob die neerkijkt op genre-fictie*, artikel op de website *Rekto Verso*, gepubliceerd in 2020, <https://www.rektoverso.be/artikel/ik-ben-geen-snob-die-neerkijkt-op-genrefictie>.
 - Dischinger, M. D. (2010). States of Possibility in Colson Whitehead's *The Underground Railroad*. *The Global South, Volume 11*(Number 1), 82–99.
 - Li, S. L. (2019). Genre Trouble and History's Miseries in Colson Whitehead's *The Underground Railroad*. *Melus*, 44(2), 1–23.
-

Meer lezen

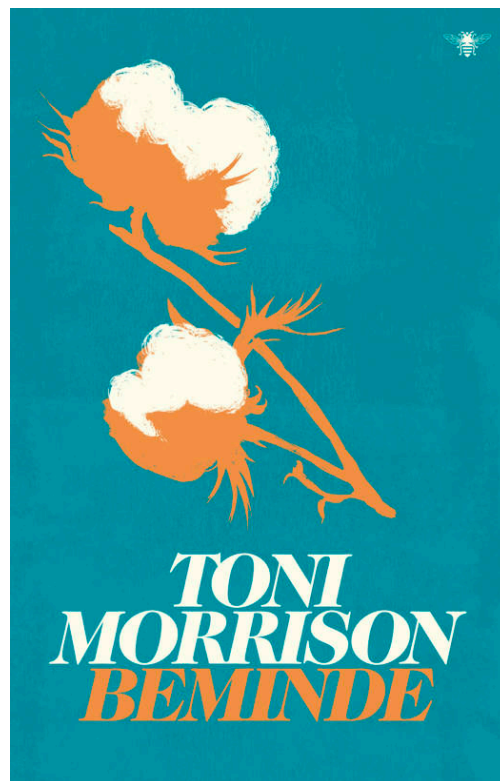
Romans over de slavernij

Toni Morrison

Bemide

1987

Een klassieke en veelgeprezen roman. Morrison verkent met een stijl die sterk verschilt van die van Whitehead de psychologische erfenis van slavernij.

Ta-Nehisi Coates

De waterdanser

2019

Een recent slavenverhaal dat stilistisch verwantschap vertoont met *De ondergrondse spoorweg*. Net als Whitehead verweeft Coates elementen van magisch realisme in zijn verbeelding van het slavernijverleden. In deze roman introduceert hij het concept van 'conduction': een bovennatuurlijke vorm van teleportatie die tot slaaf gemaakten in staat stelt te ontsnappen aan hun onderdrukkers..

